

Skandalo pjūvis: kaip, kodėl ir su kokiomis socialinėmis pasekmėmis

Aurelija Juodytė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas
Saulėtekio al. 9, Vilnius
El. paštas: aurelija.juodyte@kf.vu.lt

Šiuolaikinė žiniasklaida dėl informacinių technologijų sukeltos raiškų konvergencijos dažnai susiduria su produkcijos problema: naujienų gamybos tempas ir žurnalistų profesinių vertybių komercializavimas lemia daugiau skandalų apie politikos veikėjų ir įžymybių gyvenimą, kriminalinių istorijų eksploatavimą, bulvarines tendencijas publicistikoje ir net tiriamojoje žurnalistikoje. Ir nors atrodytu, kad visuomenė ir politikos veikėjai priprato prie dominuojančios reksmingos politinės kultūros, tačiau kartais pasitaiko tokių skandalų, kurie ne tik turi rimtų socialinių pasekmių, sukelia socialinių santykių krizes, tačiau sukelia rimtų padarinių ir medių sistemai, lemia jos raidos sukrėtimus. Prie tokių reiškinių galima priskirti ne tik Prezidento Rolando Pakso skandalą (2004 m.), bet ir vadinamąjį pedofilijos skandalą (2009–2010 m.). Straipsnyje, pasinaudojant naujienų gamybos (Molotch, Lester, 1974) ir naujienų vadybos (McNair, 1998; Schudson, 2003; Balčytienė, 2009) teorinėmis išvalgomis, skandalo (Thompson, 2000) ir moralinės panikos (Critcher, 2005) konceptais bei krizių komunikacijos teorija (Wilcox, Cameron, Ault, Agee, 2007), aptariamas pedofilijos skandalo (2009–2010 m.) atspindėjimas ir atskleidžiamos žurnalistų profesinės nuostatos. Straipsnio tikslas – išnagrinėti skandalo kilimui įtakos turinčius naujienų gamybos ir jų vadybos veiksmus, išryškinti šaltinių ir žurnalistų pozicijas proceso metu bei parodyti žiniasklaidos dalyvavimo socialinį vaidmenį.

Esminiai žodžiai: pedofilijos skandalas, moralinė panika, krizių komunikacija, reputacija, politikos komunikacija, įvykių skatinimas.

Skandalas naujienų vadyboje suprantamas kaip demaskavimas – t. y. žurnalistų atskleistas netinkamas pirmiausia politikos komunikacijos

(ir ne tik) veikėjų elgesys, į viešumą iškilę neteisėti veiksmai ir/arba gėdingi poelgiai, dėl jų kilęs susidomėjimas. Asmens ar institucijos, atsidūrusios skandalo epicentre atžvilgiu, t. y. krizių komunikacijos požiūriu, skandalas suvokiamas kaip socialiai reikšmingo konflikto plėtimas viešojoje erdvėje; būtent dėl to atsiranda grėsmė asmens ar organizacijos ateičiai – minėtiems subjektams gresia netekti visuomenės pasitikėjimo, darbuotojų lojalumo, pelno, prarasti teigiama reputaciją. Išskirtinis skandalo, kaip reiškinių, ypatumas yra tai, kad dalyvis (asmuo ar institucija) įtraukiamas į politinį konfliktą, kurį palaiko ir stimuliuoja žiniasklaidos atstovai, o pasekmė – dalyvio įvaizdžio ir reputacijos sprendimų galia ima priklausyti žiniasklaidos priemonėms. Taigi skandalas neatsiejamas nuo „krizės“ sąvokos – patenkant į žiniasklaidos ir kitų interesų grupių, turinčių įtakos asmens ar institucijos veiklai, dėmesio centrą (Ulinskaitė, Slabytė, 2008).

Skandalas, kaip nemalonus įvykis pirmiausia jo dalyviui (ir iš dalies – auditorijai), gali kilti natūraliai, ištikti dėl klaidos ar būti tyčinių veiks-
mų pasekmė. Skandalas yra problema, iš pranešimo virstanti procesu ir reiškiniu, kuris kelia neigiamą aplinkinių reakciją ir baigiasi potencialiai negatyviu visuomenės nuomonės pasikeitimu. Ši viešoji nuomonė gali būti atskira socialinė problema, kadangi apima jau keletą dalyvių ir yra nevienareikšmė. Į tokią situaciją 2009 m. spalio 5 d. po teisėjo Jono Furmanavičiaus ir Violetos Naruševičienės nužudymų, kuriuos galimai įvykdė savo dukros galimo seksualinio išnaudojimo kaltininkų ieškojęs Kauno miesto gyventojas Drąsius Kedys, pateko Lietuvos Respublikos prokurorai.

Pažymėtina, kad ikiteisminis tyrimas dėl mažamečio asmens tvirkini-
nimo (Baudžiamojo kodekso, toliau – BK, str.153) Kauno apskrities Vyriausiojo policijos komisariato (toliau – VPK) Kauno m. Panemunės policijos komisariate buvo pradėtas 2008 m. lapkričio 30 d. Jį kontroliavo Kauno miesto apylinkės prokuratūra. Pirmoji su šia istorija susijusi publikacija pasirodė 2009 m. birželio 13 d.: UAB „Lietuvos ryto“ dienraščio priede „Laikinoji sostinė“ žurnalistas Artūras Jančys išspausdino straipsnį „Tėvų kare dėl penkiametės – kraupūs pedofilijos šešėliai“. Vilniaus apygardos prokuratūros prokuroro Ramūno Šileikos 2010 m. sausio 26 d. nutarime rašoma: „Iš D. Kedžio pareiškimų teksto turinio

matyti, kad minėtas straipsnis buvo informacijos šaltinis, kuris jį paskatino savo dukrai parodyti (...) nuotraukas, iš kurių D. Kedytė atpažino J. Furmanavičių kaip jos minimą Joną“ (p. 28). Žurnalistas buvo apklaustas kaip liudytojas. Jis parodė, kad publikaciją parengė po to, kai 2 kartus į redakciją kreipėsi D. Kedžio sesuo, teisėja Neringa Venckienė (dienraščio priedo redaktorius buvo jos buvęs mokytojas). Prokuroras daro išvadą, jog iš „parodymų matyti, kad žurnalistui, kurio straipsnyje pirmą kartą viešai paminėta apie A. Ūso ryšį su Kauno apygardos teismo teisėju, apie tai informacija buvo perduota susitikimo su pačiu D. Kedžiu ir jį atstovaujančiu byloje advokatu N. Venckienės vyru A. Venckumi metu. T. y. šios informacijos šaltinis yra pats D. Kedys ir jo artimieji. (...) Turimi duomenys leidžia teigti, kad tiek N. Venckienė ją apklausiant, tiek D. Kedys savo pareiškimuose, nurodydami galimą A. Ūso ir J. Furmanavičiaus ryšį, remdamiesi 2009 m. birželio 13 d. savaitraštyje „Laikinoji sostinė“ išspausdintu straipsniu „Tėvų kare dėl penkiametės – kraupūs pedofilijos šešėliai“, iš esmės rėmėsi ne kokiais nors konkrečiais ir objektyviais duomenimis, o iš esmės jų pačių iniciatyva pateikta informacija, kuri vaizduojama, kaip kitų asmenų žinomi duomenys“ (p. 29).

Iš prokuratūros nustatytų faktų galima teigti, jog informacija žurnalistą pasiekia kaip redaktoriaus užduotis, o šiam perduodama dėl asmeninės pažinties. Matyti, kad suinteresuotų žinios patekimu į viešumą šaltinių ir žiniasklaidos priemonės redaktoriaus susitarimas yra slaptas visuomenės atžvilgiu ir turi profesinio savanaudiškumo požymių, pateisinamų tuo, jog žurnalistams pateikta informacija liudija apie valdžios institucijos, Kauno miesto apylinkės prokuratūros, pareigūnų netinkamą pareigų vykdymą. Žurnalistų elgsena minėtoje situacijoje tarsi atitinka „*sarginio šuns*“ funkciją, kuria iš anksto pateisinamas sąmoningas žurnalistų dalyvavimas manipuliacinėje komunikacijoje – t. y. tuo metu, kai jis renka informaciją.

Vertinant retrospektyviai, „Laikinosios sostinės“ veikimas ir išspausdinta publikacija „Tėvų kare dėl penkiametės – kraupūs pedofilijos šešėliai“ atrodo kaip manipuliacinė schema: abipusiai naudingas šaltinio ir žurnalistų susitarimas dėl informacijos perdavimo ir paskelbimo yra slaptas, tačiau visuomenei naujiena pateikiama jau kaip objektyvi žinia. Atvejo nagrinėjimas rodo, kaip ir kada tokia schema gali išsiplėsti: kai žur-

nalisto profesinis interesas viešinti problemą sutaptų su jo noru naudotis užimama *centrine* padėtimi ir, nesant atsakomųjų ar esant netinkamiems atsakomiesiems ne tik potencialaus kaltininko, bet ir redaktoriaus (kitų šaltinių) veiksams, tokiu būdu gauta medžiaga ir publikacija ilgainiui, naujienų gamybos procese, gali virsti asmens ar institucijos „baudimo“ procesu. Tai populiariai vadinama „kalimu prie kryžiaus“.

Toliau aptariant vadinamojo pedofilijos skandalo komunikacijai reikšmingas datas paminėtina 2009 m. rugpjūčio 5 d., kuomet žiniasklaidai ir įvairioms valstybės institucijoms buvo išplatintas D. Kedžio „Laiškas niekam“ ir kompaktinis diskas su paties tėvo nufilmuotu maždaug 1 valandos trukmės dukros apklausos pobūdžio pasakojimu apie patirtą seksualinę prievartą. 2009 m. rugpjūčio 8 d. „Lietuvos ryto“ televizijos reporterė Kristina Karlonė parengė su šia istorija susijusį reportažą, įvardijantį, jog seksualiniais nusikaltimais prieš mažametę kaltinami teisėjas J. Furmanavičius ir politikas Andrius Ūsas bei nenustatytas asmuo Aidas. Prokuratūra pranešė, jog ikiteisminis tyrimas iš Kauno apygardos prokuratūros perduotas Vilniaus apygardos prokuratūrai. Reportažas atitiko visus normatyvinius objektyvios informacinės žurnalistikos kriterijus. Kitose žiniasklaidos priemonėse ši tema nebuvo atspindėta, kai kur publikacijos ir reportažai pasirodė vėliau – 2009 m. rugpjūčio pabaigoje. Taigi teigtina, kad D. Kedžio išplatintas vaiko skriaudų siužetas prognozuotino informacinio sprogdimo nesukėlė. Kodėl?

Atsakant į šį klausimą galima vadovautis ir visuomenės informavimo (ryšių su visuomene) praktika, ir teorijos aspektais. Kai autorė tyrė nacionalinės žiniasklaidos žurnalistų profesines nuostatas, analizuodama žurnalistų palaikomų santykių ypatumus ir požiūrį į šaltinius, nustatyta formalus (oficialus) jų ir ryšių su visuomene specialistų bendravimo kultūra: ryšių su visuomene specialistai dažniau traktuoti kaip kliūtis pasiekti aukštus valstybės pareigūnus arba kaip komercinių įmonės interesų advokatai nei pagalbininkai gauti tikslią ir visuomenės interesams aktualią informaciją apie organizacijos (įstaigos, institucijos, bendrovės) veiklą, juolab apie atvejį. Taigi nacionalinės žiniasklaidos žurnalistų įsitikinimu, ryšių su visuomene specialistai atlieka apsaugos, bet ne informacinę ar tiesioginę komunikacijos tarpininko funkciją.

Tokios vyraujančios profesinės nuostatos iš dalies paaiškina, kodėl

Generalinei prokuratūrai nepavyko paskleisti žinios apie nukentėjusių nuo seksualinių nusikaltimų nepilnamečių apklausos ypatumus, atkreipiant visuomenės, ypač tėvų, dėmesį į vaikų psichikai ir ikiteisminio tyrimo sėkmei padaromą žalą, kai naudojamos tokios priemonės, kurių ėmėsi D. Kedys, viešai išplatinę paties surengtą ir nufilmuotą mergaitės apklausą.

Kai 2009 m. rugsėjo pabaigoje dviem komercinėms televizijų laidoms – tiriamosios žurnalistikos „Žurnalistiniam tyrimui“ ir pokalbių šou „Be grimu“ – Generalinės prokuratūros buvo pasiūlyta ši tema, įvertinę, jog siūloma kalbėti apie teisinio reguliavimo, procedūrų spragas, o konkrečių mažametės tvirkavimo ikiteisminio tyrimo duomenų prokurorai pavišinti nesutinka, vadovaudamiesi griežtomis Nepilnamečių nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatomis, visuomenės informavimo priemonių atstovai neįtraukė šios temos į naujienų dienotvarkę. Kita vertus, pabrėžtina, kad D. Kedžio išplatinta vaizdo medžiaga iš karto netapo visuotinio eskalavimo objektu dėl griežto žiniasklaidos teisinio reguliavimo. Vis dėlto, santūrus pirminis D. Kedžio dukters tvirkavimo istorijos atspindėjimas turėjo daugiau įtakos vadinaimojo pedofilijos skandalo įsisiūbavimui nei teisės saugos komunikacijos pirminės klaidos ar, tarkime, *brutaliosios* žurnalistikos poveikis (pagal Thompsoną, 2000). Tai paaiškintina britų sociologo Johno B. Thompsono skandalo fenomeno tyrimais.

J. B. Thompsonas skandalą tapatina su transgresijos (nukrypimo nuo normos) žymę turinčiais politikos komunikacijos dalyvių veiksmais ar įvykiais, kurie tampa žinomi plačiajai visuomenei ir yra pakankamai rimti, kad išreikalautų viešą atsaką. Įsiklausykime: gali būti pažeistos vertybės, tradicijos ar moralė, teigia J. B. Thompsonas. Čia galime patikslinti: yra rizikos iškreipti ne moralės normas, bet jų suvokimą pagal tai, kaip vertinsime situaciją ir kokiais šaltiniais vadovausimės. Mokslininko yra pabrėžiami 2 šio reiškinių lygmenys: 1) asmeninė pareigūno, kuriam tenka reputacijos dėmė, tragedija, verčianti kovoti dėl savigarbos; ir 2) socialinė galios kova, kai simbolinėje tikrovėje tenka grumtis dėl įtakos ar einamų pareigų išsaugojimo. Tai leidžia mokslininkui daryti išvadą, kad skandalas susieja reputacijos ir galios plotmes ir taip ideologinę (nuostatų) politiką pakeičia pasitikėjimo politika. Be to, žiniasklaidos

dalyvavimas skandale ištrina ribą tarp privačios ir viešosios sferų, suteikdamas galią masiniam matomumui, o politikos komunikacijoje leidžia įsigalėti melodramos režisieriams. Mokslininko įsitikinimu, skandalas yra viešosios komunikacijos kultūros nuosmukio ir brutaliosios žurnalistikos rezultatas, kurio paskirtis – iš darbotvarkės išbraukti tokias problemas kaip nedarbas, skurdas, badas, pilietinis karas (Thompson, 2000), pagaliau – ekonominė krizė.

Tyrinėdamas politinius skandalus, kuriuos skirsto į sekso, finansinius (korupcijos) ar galios, mokslininkas nustatė jų atsiradimui būtinas sąlygas: veiksmas ar įvykis turi būti plačiai žinomas, tačiau tuo pačiu jo egzistavimas turi būti apgaubtas paslapties ir palaikomas tikėjimo. Kita būtina sąlyga – auditorijos turi ne tik nutuokti apie tokį demaskavimo reikalaujantį veiksma ar įvykį, bet ir jam nepritari. Veiksmas ar įvykis turi žeisti ar šokiruoti tiek pavienius auditorijos narius, tiek visuomenę apskritai. Be to, visuomenės (manykime – auditorijų) nepritarimas turi būti pareiškiamas viešai (nuomonių lyderių, nevyriausybinų organizacijų atstovų, ekspertų). Ir dar – viešas pareiškimas turi būti stigmatizuojantis, t. y. keliantis grėsmę tariamo ar tikro kaltininko reputacijai ir stumiantis jį už politikos komunikacijos proceso ribų.

Grįžtant į analizuojamą Lietuvos situaciją, konstatuotina, jog teisinis reguliavimas ir nusistovėjęsios komunikavimo bei informavimo tradicijos (t. y. griežti Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo reikalavimai, dėl jų atsirandantis istorijų apie nepilnamečių reikalus viešojoje erdvėje trūkumas, jų problemų naujienu dienotvarkėje ignoravimas; ribotas teisėsaugos darbo viešumas, paisant Baudžiamojo kodekso reikalavimo skelbti tik tyrimą atliekančio ar jam vadovavusio prokuroro leistus paviėšinti duomenis bei saugant Konstitucijoje įtvirtintą nekaltumo prezumpcijos principą) atitinka J. B. Thompsono apibrėžtą skandalui kilti būtiną sąlygą (kai įvykis jau žinomas, bet tuo pačiu dalis informacijos nuo visuomenės slepiama). Taigi pirmoji publikacija ir D. Kedžio komunikaciniai veiksmai, nors žiniasklaidoje ir nesukėlė skandalui būdingo informacijos srauto, politikos komunikacijos požiūriu laikytini jo užuomazga.

Paskutinis skandalui būtinas – *tikėjimo* elementas atsirado 2009 m. spalio 5 d., kai Kaune nušauti teisėjas J. Furmanavičius ir D. Kedžio duk-

ters teta (mergaitės motinos sesuo) V. Naruševičienė – tiek atskiros auditorijos (žurnalistai, politikai, kt.), tiek visa visuomenė, anksčiau nei buvo paskelbtas teismo sprendimas¹, po šių įvykių įtikėjo, jog mergaitė tapo pedofilų klanu auka ir pasipiktino valdžios, kuriai šiuo konkrečiu atveju atstovavo prokuratūra, aplaidžiu valstybės aparato, sistemos veikimu.

Tragiški įvykiai Kaune turi visus ne tik skandalo, bet ir krizės požymius: nužudymai tiek teisėsaugai, tiek kitoms valstybės institucijoms – netikėti, įvykių tempas staigus, pareigūnų veiksmai – neaiškūs, įvykiu susidomėjusiems žurnalistams trūksta informacijos ir atsakingų aukštų pareigūnų įtikinamo paaiškinimo. Visuomenėje kyla panika, nes iškyla akivaizdi grėsmė pagrindinėms vertybėms – gyventojų saugumui, tinkamai vaiko teisių apsaugai.

Skandalas nulemia prasminius ženklus. Taigi prieš dažnai piliečiui nepažįstamą ir bauginančią teisėsaugos sistemą į kovą stojusio vienišo tėvo simbolizmas užgožia racionalų įvykių ir dalyvių tyrimą, net graso išklabinėti teisinės valstybės pamatus. Prokuratūra praranda situacijos kontrolę – ji atsiduria nuolatiniame politikų ir žiniasklaidos atstovų dėmesio viduryje, tampa jų kasdienių vertinimų bei piliečių protesto akcijų objektas. Be to, emocinį visuomenės nusiteikimą sustiprina neribotas ir į įstatymo reikalavimus nebeatsižvelgiantis D. Kedžio filmuotos vaizdo medžiagos masinis tiražavimas nacionalinėje žiniasklaidoje, neobjektyvūs ikiteisminio tyrimo baigtimi suinteresuotų asmenų komentarai. Išsamiau nagrinėtini nužudymų dieną visuomeninio transliuotojo specialiose žiniose parodyti reportažai bei pirmieji atsakingų asmenų – policijos generalinio komisaro pavaduotojo, generalinio prokuroro, Teisėjų tarybos pirmininkės ir Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko – komentarai.

Pirmuoju siužetu, kurį rengė žurnalistė Jūratė Anilionytė, pranešama apie įvykdytus nužudymus. Žinių laidos vedėjas Marijus Žiedas įvykį pa-

¹ Panevėžio m. apylinkės teismas (pirma instancija, sprendimas neįsiteisėjęs) 2010 m. lapkričio 17 d. priėmė nutartį baudžiamąją bylą nutraukti dėl kaltinamojo mirties. Šis teismo sprendimas buvo apskųstas. Apeliacine tvarka 2011 m. vasario 22 d. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija išnagrino mažametės nukentėjusios atstovės pagal įstatymą N. Venckienės ir kaltinamojo A. Ušo gynėjo apeliacinius skundus dėl Panevėžio miesto apylinkės teismo 2010 m. lapkričio 17 d. nutarties. Sprendimą, ar apylinkės teismo nutartis pagrįsta, Klaipėdos apygardos teismas skelbs š. m. kovo 22 d. 13.00 val.

teikia kaip išskirtinį – „tai pirmasis toks atvejis nepriklausomoje Lietuvoje, kai nužudomas teisėjas“². Reportaže kalbinamas policijos generalinio komisaro pavaduotojas. Jo žinia visuomenei – įtariamasis nužudymais D. Kedys gali būti ginkluotas; jo vardu išduotas leidimas kitam ginklui. Vis dėlto, tokiu įtemptu laiku kalbėdamasis su žurnalistais Policijos departamento vadovas sugeba kalbėti visuomenei – jis perspėja gyventojus būti atsargius, pastebėjus ką įtartina nedelsiant pranešti policijai bei prašo visuomenės pagalbos ieškant baltos spalvos mikroautobuso, kuriuo, kaip manoma, įtariamasis paspruko iš įvykio vietos. Galima teigti, kad policijos vadovas praneša tai, ką ir tikimasi tokiais atvejais išgirsti iš policijos. Be to, žurnalistė reportaže pamini visas kitas priemones, kurių ėmėsi pareigūnai – skraido sraigtasparnis, uždaryti miesto įvažiavimai ir pan. Tačiau žurnalistės klaidos (pauzės, neteisingai nurodyta pavardė, nekritiškas atsakingų pareigūnų informacijos vertinimas, kt.) tiesioginio eterio metu sukelia atsakingų pareigūnų pasimetimo įspūdį.

Antru siužetu primenama pedofilijos istorija – žurnalistu Giedriaus Vitkausko pasakojime rodoma ištrauka iš D. Kedžio išplatinto vaizdo įrašo – teisėjo atpažinimas iš nuotraukos³. Vėliau telefonu kalbinamas A. Ūsas prisipažįsta bijantis dėl savo ir artimųjų gyvybės. Spaudos konferencijos metu pakalbinatas generalinis prokuroras, nors ikiteisminis tyrimas jau vyko beveik metus, teigia neturintis atsakymų.⁴ Numanoma, kad klausimas buvo, ar pasitvirtino D. Kedžio mesti įtarimai teisėjui J. Furmanavičiui ir A. Ūsui, ką pavyko nustatyti ikiteisminio tyrimo metu. Generalinio prokuroro pasisakymas vertintinas kaip neadekvatus situacijai – jis paliudija, jog teisėsauga neveikli, kad ji leido atsitikti tragedijai. Žinoma, tai tik vienas atsakymas į vieną iš visų spaudos konferencijoje užduotų klausimų. Galima daryti išvadą, jog siekiant pranešti visuomenei raminančią žinią, krizės komunikacijos atveju žodinė bendravimo su

² Teisėjas Jonas Furmanavičius nušautas suvaidinto eismo įvykio metu. Reportažų (kaip vaizdo kūrinių) prieiga: www.youtube.com

³ Kaip buvo nurodyta, šis atpažinimas inspiruotas UAB „Lietuvos rytas“, o jo atsiradimo aplinkybės nustatytos ikiteisminio tyrimo metu.

⁴ Citata: „Šiandien iš tikrųjų atsakymo į šitą klausimą mes irgi neturim, mes žinom, ta prasme, tą tyrimą, jis Vilniaus apygardos prokuratūroje yra atliekamas ir šiandien atsakymo mesa dar neturime į tą klausimą“.

žiniasklaidos atstovais forma (telefonu, spaudos konferencijos metu, kt.) yra nepakankama; turi būti plėtojama intensyvi komunikacija raštu.

Trečiasis specialiųjų žinių siužetas nagrinėjo teisėjų apsaugos užtikrinimo problemą. Jame kalbinama Teisėjų tarybos pirmininkė ir Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto vadovas, be to, cituojamas Ministras pirmininkas. Pagrindinė visų pranešėjų pasisakymais visuomenei paskleidiama žinia – teisėjams ir teismų sistemai kyla grėsmė: bus baiminamasi nagrinėti bylas, bus sutrikdytas teisingumo vykdymas. Teismų savivaldos atstovų komentaras irgi neadekvatus įvykiui – jis sustiprina savo interesus ginančio klanų išpuolį, mat reikalaujama stiprinti policijos apsaugą teismuose. Nepamirština, jog šito prašoma sunkmečiu, kuomet eiliniai gyventojai jau buvo pajutę pasikeitusią ekonominę situaciją, o valstybės institucijos tik pradėjo imtis taupymo priemonių. Tai gi užuot visuomenę raminant tuo, kad jokie smurto išpuoliai nepaveiks bylų nagrinėjimo rezultatų ir teisingumo vykdymas valstybėje bus užtikrintas, pranešama, kad šios misijos be papildomų investicijų ir specialių priemonių įgyvendinti neįmanoma (!).

Taigi specialioms žinioms pranešti kalbintų pareigūnų pareiškimai buvo neparuošti krizės komunikacijos situacijai: užuot reiškę (rodę) susirūpinimą dėl skaudžių įvykių ir nuraminę visuomenę, nurodydami, kurių veiksmų imsis, valdžios atstovai, intensyviai klausinėjami žurnalistų, neapgalvotais pasisakymais sudarė sąlygas kilti baimei. Tai ir yra įvardijama kaip moralinė panika (Cohen, 2002; Critcher, 2005), kuriai dingstį sudaro ir oficialių asmenų informacija.

Primintina, kad įvairiomis atvejo studijomis, įskaitant ir pedofilijos skandalų tyrimus, nustatytą moralinės panikos matricą sudaro nauja (arba netikėtai iškilusi) visuomenę gąsdinanti problema, kaltininko įvardijimas bei jo veiksmų/elgesio viešas vertinimas, taip pat problemos įtraukimas į naujienų, žiniasklaidos ir politinę dienotvarkę, jos priežasčių ir sprendimo būdų paieška. Britų sociologas Stanley Cohenas atkreipia dėmesį į tokius svarbius veiksnius kaip nepatenkintųjų visuomenės grupių, jų atstovų ir ekspertų požiūrio įteisinimas bei reikalavimai politiniam elitui imtis atitinkamų veiksmų ir apsaugos priemonių. Visi šie elementai aptinkami ir Lietuvos nacionalinėje žiniasklaidoje eskaluoto pedofilijos skandalo metu.

Pavyzdžiui, pirminę moralinės panikos sąlygą – kilusią grėsmę visuomenės vertybėms ir teisėtiems interesams – įvardija patys dėl šios situacijos atsakingi valdžios atstovai⁵, nors klasikinis valstybės pareigūnų visuomenei siūstinas pranešimas politikos ar krizės komunikacijos atveju turėtų būti patikinimas, jog situacija kontroliuojama ir visuomenės geroje bei gyventojų saugumu pasirūpinta.

Antra, teisėjo J. Furmanavičiaus nužudymas, kaip daugelio kitų žmonių smurtinės mirtys, nelaikytinas žūtimi einant tarnybines pareigas. Taigi šio įvykio atspindėjimas turėjo būti konstruojamas pagal kriminalinėms naujienoms įprastą stilišką, tačiau visos žiniasklaidos priemonės panaudojo išskirtinėms katastrofoms taikytiną žinios pateikimo priemonių arsenalą – nuolatinę informacijos atnaujinimą, transliacijas iš įvykio vietos, ekspertų komentarus studijoje, specialias žinių laidas ir pan. Galima daryti išvadą, jog pats įvykis ir pradinė vadinamojo pedofilijos skandalo diskurso retorika sukėlė rėksmingą, instinktus ir emocijas žadinantį temos pateikimą žiniasklaidoje bei dramatišką jos interpretaciją – teisybės neradęs tvirkintos mergaitės tėvas stojo į kovą prieš pedofilų klaną (sistemą) ir įvykdė savo teisingumą.⁶ Taigi vien visuomenės informavimo priemonių atstovų pasirinktas naujienos pateikimo stilius sukėlė visuomenės susirūpinimą, galėjo piktinti ar/ir erzinti žmones. Teigtina, kad šitaip žiniasklaida išprovokavo ir generavo moralinį pasipiktinimą.

Trečias svarbus moralinės panikos elementas – kaltininko, į kurį nukreipiamas visuomenės pasipiktinimas, įvardijimas. Jis rastas tragiškų Kauno įvykių vakarą: Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas

⁵ Teisėjų tarybos pirmininkė (LTV, Specialiųjų žinių reportažas, 2009-10-05): „Tai yra, na, toks įvykis, kuris iš tikrųjų turės įtakos ir visiems teisėjams, visai teismų sistemai nepriklausomai nuo tų priežasčių, dėl kurių, sakykime, na, teisėjas buvo, galima sakyti, nužudytas. Tam tikra prasme turės įtakos, gali turėti įtakos ir būtent tam vadinamam rezonansinių bylų nagrinėjimui, ta prasme, kad kiekvienas mes esame žmogus, teisėjų ir teismų apsauga nėra užtikrinta ir tos apsaugos nebuvimas gali, na, irgi įtakoti esant dabartinei situacijai, na, tam tikrą galbūt, na, susikaustymą. Na, nesakau, kad taip bus, bet pirmi tokie įspūdžiai – tai būtent ir kalbama, o kaip mes dabar nagrinėsime bylas, jeigu mūsų gyvybė, taip sakant, jeigu mūsų, galbūt, turtas nėra apsaugomas ir... ir... ir... na, ir valstybė neužtikrina pakankamai tos apsaugos“.

⁶ „Kaune liejosi kraujas“ – pirmą laikraščio puslapį skambia antrašte iliustruoja dienraštis „Respublika“ (2009-10-06, Nr. 230 (5878)), „Pareigūnų stumdoma byla paplūdo krauju“ – skelbia „Lietuvos rytas“ (2009-10-06, Nr. 230 (5692)).

viešai pareiškė⁷, jog atsakomybę prisiimti turėtų generalinis prokuroras, nors aptartų specialiųjų žinių reportaže minėtas teisininkas, kaip prokuratūros parlamentinės kontrolės subjektas, prisipažino, jog apie ikiteisminio tyrimo problemas ir galimai nusikalstamą J. Furmanavičiaus elgesį žinojo iš gautų skundų, tačiau jokių priemonių nebuvo ėmęsis. Kritiškus vertinimus prokuratūros atžvilgiu išsakė ir kiti įtakingi politikos komunikacijos dalyviai – teisingumo ministras⁸, visuomenės veikėjas, advokatas Kęstutis Čilinskas,⁹ o Lietuvos Respublikos prezidentė savo poziciją pareiškė veiksmais – iškviesdama prokuratūros vadovą pasiaiškinti.¹⁰

Moralinės panikos požymiu, įsiklausius į S. Coheną, laikomas pasidalijimas į priešingas stovyklas, kuris akivaizdus nagrinėjamo pedofilijos skandalo metu: TV3 kanalu transliuojamos *skandalingu*¹¹ kriminalinių tyrimų laidos „Akistata“ kūrybinė grupė renka faktus, esą liudijančius teisėsaugoje egzistuojant pedofilų klaną. Tuo pačiu metu per LNK TV (t. y. kitu komerciniu kanalu) transliuojamos publicistikos laidos „Abipus sienos“ žurnalistų komanda stoja mergaitės motinos L. Stankūnaitės

⁷ S. Šedbaras: svarstyti asmeninė generalinio prokuroro atsakomybė. Delfi.lt. 2009 m. spalio 5 d. 21:09: Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas Stasys Šedbaras pirmadienį vakare televizijoje kalbėdamas apie įvykius Kaune, kur nužudytas teisėjas Jonas Furmanavičius ir Violeta N., pasakė, jog svarstyti asmeninė generalinio prokuroro asmeninė atsakomybė už nepateisusiai vilkinamą tyrimą, dar prieš 10 mėnesių pradėtą pagal Drąsiaus Kedžio pareiškimą dėl jo mažametės dukters prievartavimo. Įtariama, kad galutinai nusivylęs teisėsauka mergaitės tėvas griebėsi ginklo. S. Šedbaras „Lietuvos ryto“ televizijos specialioje laidoje „Žudynės Kaune“ negailėjo priekaištų teisėsaugininkams. Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko manymu, pedofilijos bylai turėjo būti skirtas ypatingas dėmesys, tyrimas negalėjo būti vilkinamas. Politiko manymu, Kauno teisėsaugininkai ir pirmadienį padarė klaidų, kurios turėjo itin skaudžių pasekmių. Pasak S. Šedbaro, sužinojus apie J. Furmanavičiaus nužudymą iškart turėjo būti pasiūsti policininkai prie namų, kuriuose gyvena kiti D. Kedžio pedofilija ir mergaičių jiems pardavinėjimu kaltinti asmenys. Tai, pasak jo, būtų išgelbėję D. Kedžio dukters tetos Violetos N. gyvybę. Prieiga: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=24392254>

⁸ Citata: „Ješkant kaltų, be abejo, iškyla klausukų dėl prokurorų veiksmų“, iš: *Teisingumo ministras suabejojo prokurorų kompetencija*. Iš portalo www.lrt.lt 2009-10-06, 16:44. <http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=24412278>.

⁹ Citata: „Generalinis prokuroras pasielgtų etiškai, jei įteiktų atsistatydinimo pareiškimą“, iš: *Čilinskas: generalinis prokuroras pasielgtų etiškai, jei įteiktų atsistatydinimo pareiškimą*. Iš portalo Alfa.lt. 2009-10-08 14:25 val. <http://www.alfa.lt/print/10293932>.

¹⁰ D. Grybauskaitė ant kilimėlio išsikvietė A. Valantiną. Delfi.lt 2009-10-06, 18:37.

¹¹ Tai apibūdinimas iš *Tv3.lt, autorės past.*

pusėn. Šių eterio darbuotojų elgsenos ypatingos noru įtikinti auditorijas skelbiamais faktais, pateikiamomis versijomis. Poveikio principu savo rašinius konstruoja ir „Lietuvos ryto“ žurnalistė Laima Lavaste; jos vardu publikuoti straipsniai tarsi turi „išspausti ašarą“ – tai irgi iš manipuliacinei schemai būdingo raiškos priemonių arsenalo, kai lyrinis emocinis užtaisas turinyje nukreipiamas paveikti auditoriją. Lygiai tokį patį laidų kūrimo principą naudojo Rūtos Janutienės ir Audrės Kudabienės vedamų laidų (atitinkamai – LNK TV „Paskutinės instancijos“ ir TV3 „Prieš srovę“) žurnalistai.

Atkreiptinas dėmesys, kaip skandalo metu dalis nacionalinės žurnalistikos atstovų bei visuomenės lyderių užima aiškias pozicijas – „Lietuvos žinių“ ir „Alfa.lt“ redaktoriai – Valdas Vasiliauskas ir Gabrielė Vasiliauskaitė, politikos komentatoriai Tomas Dapkus (Lietuvos radijas, „Dienos tema“), Tomas Čyvas („Balsas.lt“), Darius Kuolys (BTV, „Akistata su Lietuva“), Arnas Klevečka (BTV, „Šamokslo teorija“), dešiniųjų pažiūrų politikai Saulius Stoma, Rytas Kupčinskas, Gintaras Songaila, Stasys Šedbaras, dvasininkai (Garliavos kun. Jonas Varkala), kt. įrodinėja, kad teisėsauga ir teismai atstovauja pedofilams.

Žurnalistai Virgis Valentinavičius (LNK TV), Rita Miliūtė, Virgis Savukynas (LTV), Artūras Račas (BNS) taip pat kūrė ir dalyvavo kuriant laidas ta pačia tema, bet girdėdavo ir prokuratūros poziciją, perteikdavo ją visuomenei; jų kritiniai vertinimai buvo nukreipti ne juridiniams ar fiziniams asmenims, bet į politikos, viešojo administravimo, valdžių pasidalijimo, teisės taikymo, įstatymų tinkamumo probleminius aspektus. Dažnai poveikio auditorijai siekė, tačiau be savanaudiškų motyvų, savo darbą grindė žurnalistė Rūta Skatikaitė („Lietuvos žinios“), apžvalgininkas Tomas Čyvas („Balsas.lt“), tinklaraštininkas Tomas Viluckas („Bernardinai.lt“), kurių publikacijose ar reportažuose emocinės ir vertinamosios stilistikos priemonių gausiau nei faktų ir argumentų.

Skandalo laikotarpiu prokuratūra nekeitė pozicijos dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo, todėl, siekdami gauti oficialią informaciją, žurnalistai turėdavo įdėti daug pastangų. Dirbant tokiomis sąlygomis nekorektišku elgesiu su šaltiniais, jų apgaulinėjimu arba išankstiniais susitarimais išsiskyrė Jurgita Barzdžiuvienė (TV3), Giedrė Gorienė („Karštas komentaras“), Virginijus Gaivenis (LNK TV) ir Rasa Kalinauskaitė

(LNK TV), konstravę konfliktą, atspindėję tik jų įvykių aiškinimui bei versijoms artimas nuomones ir pozicijas, t. y. specialiai parinkę pašnekovus.

Televizijų žinių tarnybų žurnalistai skandalo laikotarpiu dėl aktyvaus politikos komunikacijos veikėjų (Prezidentės, Seimo narių, visuomenės nuomonės lyderių) viešų pareiškimų buvo priversti reikalauti teisėsaugos pareigūnų komentarų ir „aplenkti“ ikiteisminio tyrimo procesą, būti pirmi. Vien kritinės pozicijos prokuratūros ar kitos proceso šalies atžvilgiu reiškimas buvo būdingas Dariui Kuoliui (BTV), Laimai Lavastei („Lietuvos rytas“), Tomui Dapkui (LRT), Rimantui Varnauskui („Lietuvos žinios“) ir Kristupui Krivickui (TV3).

Apibendrinant teigtina, kad kilusi moralinė panika, esą nuo teisėsaugos reikia ginti saugotinas vertybes ir vaiko interesus, skatinte skatino intensyviau dirbti visuomenės informavimo priemones. Tai lėmė įvairių ekspertų viešų vertinimų, nuomonių gausą ir vertė teisėsaugą bei kitas, politines valdžios institucijas atsakyti ne vien komunikacijos priemonėmis, bet imtis visų pagal kompetenciją privalomų veiksmų. Taigi pedofilijos skandalas sukėlė rimtus teisinius ir socialinius pokyčius visuomenėje, kuriais vidaus politikoje efektyviai pasinaudojo Prezidentė, tiek keisdama vadovaujančius pareigūnus, tiek įstatymus. Be to, pedofilijos skandalo fone mažiau visuomenės informavimo priemonių dėmesio sulaukė pirmieji sunkmečio Vyriausybės metai, viešojoje erdvėje stigo diskusijų apie valstybės viešųjų finansų, ekonomikos gaivinimo, „Sodros“ reformos, kt. problemas.

Pedofilijos skandalas yra atvejis, kaip politikos komunikacijoje, tarpininkaujant žiniasklaidai, iš socialinių problemų sukonstruojami klausimai, į kuriuos, ieškant atsakymų, reikalaujama valdžios sprendimų, tuo pat metu pati žiniasklaidos sistema atskleidžia savąjį spaudimo priemonės įvaizdį. Vis dėlto pažymėtina, jog žiniasklaida – tik moralinės panikos kanalas, ne šaltinis. Įspūdis, jog žiniasklaida siekia ir deda pastangų, kad moralinė panika tęstųsi, kyla iš to, jog didžiąjai daliai pareigūnų bei valstybės institucijų tenka daug daugiau ir dažniau asmeniškai bendrauti su žurnalistais: priklausomai nuo to, su kokio psichologinio tipo visuomenės informavimo priemonių atstovu susidūrė šaltinis, jis šį vertinimą

perkelia į masinės komunikacijos, t. y. viešąją (socialinę) sritį ir priskiria visam žiniasklaidos institutui.

2009–2010 metų pedofilijos skandalas Lietuvoje rodo, kad socialinių problemų sprendimas ir įstatymų pokyčiai modernioje demokratinėje visuomenėje galimi tik dalyvaujant naujienų žiniasklaidai. Žinoma, visuomenės informavimo priemonių atstovai gali reaguoti skirtingai – siekti patys tirti, kodėl kilo moralinė panika, pasitenkinti interesų grupių ar besiskundžiančiųjų problemų pranešimu ar atlikti tarpininko tarp pokyčių trokštančios visuomenės ir valdžios vaidmenį (Critcher, 2005). Kaip nurodo tyrinėtojai, skandalus išprovokuoja įvykiai, kurie visuomenei kažkuriuo momentu ima reikšti daugiau nei jie yra. Visuomenės informavimo priemonių atstovai, naudodami tokias manipuliacijos priemones kaip stereotipinis vaizdavimas, faktų iškraipymas, jais nepagrįstų versijų kūrimas, sureikšminimas, instinktų ir emocijų žadinimas bei kaltės, nuodėmių personifikacija, veikia savarankiškai ir, nepriklausomai nuo kitų politikos komunikacijos dalyvių, dideliu greičiu daugina skandalo diskursą, kol visose žiniasklaidos priemonėse sukuriama tapati naujienų dienotvarkė. Tuomet pradedami kartoti pranešimai (Thompson, 2000; Critcher, 2005), kurie palaiko įtampą. Jei skandalo akstinu visuomenėje yra moralinė panika, tuomet visuomenės interesų požiūriu reikšminga ir natūrali jo baigtis – įstatymų ar jų taikymo pataisos, o populistinė – pareigūnų atstatydinimas. Taigi moralinė panika padeda politizuoti socialinę problemą, suartina politikų, žiniasklaidos ir visuomenės interesus. Jei skandalas daugiau žiniasklaidos darbotvarkės, bet ne visuomenės nuotaikų konstruktas, jo baigčiai pakanka krizės komunikacijos priemonių – ryšių su visuomene srityje taikomų strategijų.

Kaip buvo minėta, skandalas iš prigimties yra politikos komunikacijos (viešojo gyvenimo) reiškinys, susijęs su transgresija (vertybių pažeidimu, nukrypimu nuo normos), tačiau dažnai dėl išorinio panašumo jis sutapatinamas su kriminaliniu įvykiu, už kurį numatyta tam tikra atsakomybės rūšis.

Analizuojant pedofilijos skandalą būtina aptarti komunikavimo ypatumus ir pasekmes, kurias sukelia ne socialinės srities, bet teisinių problemų politizavimas baudžiamųjų bylų kontekste. Paminėtina, kad proku-

ratūros komunikacija pedofilijos skandalo metu buvo artimesnė *tylai*¹² ir tuo skatino vienpusį įvykio pateikimą. Nors su žurnalistais buvo bendraujama, tačiau faktai ar ikiteisminio tyrimo dėl mažametės tvirkinimo duomenys nebuvo teikiami, nebuvo komentuojamos tos tyrimo versijos

- ¹² 2009 m. spalio 5 d. pranešimas spaudai, jog pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl nužudymo.
2009 m. spalio 5 d. 14.30 vai. spaudos konferencija Kaune. Dalyvauja generalinis prokuroras.
2009 m. spalio 6 d. pranešimas spaudai – atsiribojimas nuo viešų diskusijų.
2009 m. spalio 9 d. paneigiamas Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos direktoriaus K. Daškevičiaus pasisakymas, jog visos ekspertizės baigtos.
2009 m. spalio 13 d. pranešimas spaudai dėl galimo tarnybinio nusižengimo 5 prokurorams.
2009 m. spalio 16 d. Kauno apygardos prokuratūros vadovų spaudos konferencija Kaune
2009 m. spalio 21 d. viešas kreipimasis dėl filmuotos medžiagos (mažamečio rodymo neigiamame kontekste) nerodymo.
2009 m. spalio 21 d. generalinio prokuroro susitikimas su žiniasklaidos atstovais (redaktoriais).
2009 m. spalio 22 d. spaudos konferencija Kaune.
2009 m. spalio 23 d. spaudos konferencija – tarnybinio patikrinimo komisija supažindina su išvadomis.
2009 m. spalio 30 d. spaudos konferencija ir pranešimas spaudai dėl generalinio prokuroro paskirtų nuobaudų.
2009 m. lapkričio 3 d. generalinio prokuroro pavaduotojas priima kovos su pedofilija iniciatyvinės grupės narius – pranešimas spaudai.
2009 m. lapkričio 3 d. generalinis prokuroras pakeičia pavaduotojų kuruojamas veiklos sritis.
2009 m. lapkričio 11 d. generalinis prokuroras spaudos konferencijoje komentuoja Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadas.
2009 m. gruodžio 8 d. seminaras prokurorams dėl nepilnamečių justicijos problemų, pranešimas spaudai.
2009 m. gruodžio 17 d. spaudos konferencija dėl pedofilijos bylos.
2009 m. sausio 29 d. Vilniaus apygardos prokuratūra paskelbia apie ikiteisminio tyrimo dėl mažametės tvirkinimo pabaigą.
2010 m. vasario 4, 5 ir 9 d. (su spaudos konferencija 9 d. – G. Jasaičio pareiškimas) teisėkūros sprendimai – *skandalo* išdava.
2010 m. vasario 5 d. generalinio prokuroro atsistatydinimas, spaudos konferencija.
Iki atsistatydinimo generalinis prokuroras arba kiti atsakingi prokuratūros pareigūnai dalyvavo visose televizijos ir radijo laidose, į kurias buvo kviešti. Šiuo laikotarpiu generalinis prokuroras asmeniškai nesutiko dalyvauti visose T. Dapkaus, D. Kuolio bei E. Jakilaičio laidose.
2010 m. vasario 17 d. prokuratūros reforma.

ar detalės, kurios tapdavo žinomos viešojoje erdvėje iš kitų proceso dalyvių (galimai – A. ir N. Venckų, Laimutės Kedienės ir jos giminaičių, Laimutės Stankūnaitės, A. Ūso), baudžiamąją bylą Generalinės prokuratūros sprendimu perdavus tirti Vilniaus apygardos prokuratūrai nebuvo keičiami tyrimą baudžiamojoje byloje atliekantys pareigūnai.

Vertinant skandalą sukėlusius įvykius iš prokuratūros pozicijų, tikslinga juos laikyti iškilusia krize, nes nesėkminga galimos pedofilijos tyrimo istorija viešojoje erdvėje ir juo labiau prokuratūroje rutuliojosi pamažu, todėl jai buvo galima pasirengti. Vis dėlto 2009 m. spalio 5 d. įvykiai vertintini kaip staigi, t. y. netikėta krizė, peraugusi į pastovią, įvairius gandus generavusią nepasitikėjimo teisės saugą istoriją. Be to, aptariama krizė – tiek sukelta žmogiškojo veiksnio klaidų, tiek aplinkybių įkaito situacijos pasekmė.

Planuota, t. y. apgalvota krizės komunikacija laikoma pagrindiniu organizacijos elgesio viešojoje erdvėje modeliu, užtikrinančiu sėkmingą organizacijos pozicijos formulavimą bei raišką skandalo metu. Pagrindinis šios komunikacijos tikslas – paveikti visuomenės nuomonę ir pelnyti palankų pateikimą bei atkurti sugadintą reputaciją, nustatant krizės paveiktus asmenis ir pasirenkant informavimo kanalus jiems pasiekti. Taigi norint išsaugoti teigiamą institucijos įvaizdį būtina formuoti visuomenės nuomonę, nurodant, kas atsakingas dėl krizės, pasirenkant vieną iš 4 krizės sprendimo priėmimo:

- reali problema, virtualus sprendimas¹³;
- reali problema, realus sprendimas¹⁴;
- virtuali problema, realus sprendimas¹⁵;
- virtuali problema, virtualus sprendimas¹⁶
- ir vieną iš 2 krizės atsako modelių:
 - linijinį, susidedantį iš krizę sukėlusio įvykio stebėjimo, interpretavimo, skleidžiamos žinios pasirinkimo bei jos sklaidos etapų *arba*

¹³ Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai įkalčių, todėl pasirenkama suformuoti visuomenės nuomonę, kabinant etiketes, rašant užsakomuosius komentarus ir pan.

¹⁴ Pavyzdžiui, dėl neblaivaus vairavusio pareigūno pradedamas tarnybinis patikrinimas.

¹⁵ Pavyzdžiui, dėl neapykantos komentaro po publikacija pradedamas ikiteisminis tyrimas.

¹⁶ Pavyzdžiui, į neapykantos komentarus po publikacija atsakoma komentaru ar nauja publikacija.

- spiralinį, kai krizę sukėlęs įvykis stebimas, interpretuojamas, formuluojama ir platinama žinia, vėl stebima, aiškinama, formuluojama ir skleidžiama žinia (Ulinskaitė, Slabytė, 2008).

Organizacijos ir visuomenės vertybių kolizijos atveju tradiciškai naudojamos šios komunikavimo viešojoje erdvėje strategijos – atsiprašymo (moralinis atsakomybės prisiėmimas), konfliktinio kalbėjimo (atsakomybės vengimas) ir teisinio kalbėjimo (juridinė atsakomybė). Pirmuoju atveju galimi keli kalbėjimo būdai – atsiprašymas, kai stengiamasi sumažinti atsakomybę dėl krizės, neigiami išankstiniai ketinimai, pabrėžiamas atsitiktinis, nekontroliuojamas įvykių pobūdis, teisinimosi, kai siekiama sumažinti krizės mastą; pagrindinė žinia – rimtos žalos nėra; įsiteikimo, kai nukentėjusieji ramunami dovanomis, kompensacijomis. Antruoju atveju kaltė neigiama, apkaltinamas kaltintojas, neigiami nepalankūs faktai. Pagrindinė visuomenei siunčiama žinia – krizės nėra; ši žinia grindžiama racionaliais argumentais, faktais, sustiprinama atvirumą demonstruojančiais komunikaciniais veiksniais (Ulinskaitė, Slabytė, 2008).

Paminėta, kad praėjus dviem savaitėms po tragiškų įvykių Kaune prokuratūra prisiėmė moralinę atsakomybę, Generalinis prokuroras viešai atsiprašė visuomenės už Kauno prokurorų padarytas klaidas ir pradėjo tarnybinį jų veiksmų patikrinimą. Šis sprendimas sulaukė adekvataus atspindėjimo naujienų reportažuose, sumažėjo itin kritiškai ir negatyviai prokuratūros atžvilgiu nusiteikusių žurnalistų. Tačiau teisine prasme paaiškėjo, kad pareigūnų kaltė nėra tokio dydžio, jog būtų įmanoma taikyti atleidimo iš darbo bausmę aukštas pareigas einantiems vadovams, kurio, kad patiktų permainomis teisėsaugoje, laukė įsiau drinusi visuomenė. Generalinis prokuroras, krizės komunikacijoje pasirinkęs realių sprendimų modelį, nusprendė atsistatydinti pats.

Vertinant pedofilijos skandalą iš naujienų vadybos ir gamybos perspektyvos, pastebėtina, kad šiuolaikinė žurnalistika neatsiejama nuo įvykių skatinimo¹⁷, todėl svarbu aptarti intereso vaidmenį. Pažymėtina, kad yra interesų, kurie verčia naujienų gamybos proceso dalyvius ieškoti ir atskleisti tam tikrų įvykių, padaryti juos žinomus, kaip ir yra interesų,

¹⁷ *News promotion*, angl. įvykių skatinimas gali būti atviras procesas, reiškiamas tiesiogiai, kaip yra ryšių su visuomene, politinės veiklos atveju arba paslėptas – tarkime, užsakomosios žurnalistikos fenomenas.

rodančių norą, kad įvykiai netaptų viešais renginiais. Pirmuoju atveju suinteresuotos veiklos rezultatas yra naujienos, antruoju – skandalai. Tiek naujienų, tiek skandalų pagrindas – tikrovės reiškiniai ir dokumentai. Skandalus nuo naujienų skiria įvykių, dėl kurių jie patenka į žiniasklaidos dienotvarkę, tikslingumas.

Amerikiečių sociologai Harvey Molotch ir Marilyn Lester teigia, kad įvykio tikslingumui nustatyti reikia išsiaiškinti, ar įvykį surandantis/ siekiantis jį žinomu padaryti veikėjas yra tam pačiam laukui (pavyzdžiui, tai pačiai profesinei bendruomenei) priklausantis subjektas, kaip ir asmuo, kuris rengia pranešimą/ informaciją apie įvykį ir paskelbia jį kaip naujieną.

Įvykių tipologija pagal tikslingumą (Molotch, Lester, 1974)

1 lentelė

	Tikslinės paskatos rezultatas	Netyčinės paskatos rezultatas
<i>Įvykį skatinavirsti naujienas pats asmuo – atlikėjas</i>	Rutininiai įvykiai, pavyzdžiui, spaudos konferencija	Įžvalgos, pavyzdžiui, apie save leidžiantys sužinoti žygdarbį atlikę asmenys
<i>Įvykį skatinavirsti naujienas kitas asmuo – pranešėjas</i>	Skandalas	Nelaimingas atsitikimas

Iš lentelės matyti, kad skandalą autoriai traktuoja kaip tikslingos, t. y. planuotos ir sąmoningos veiklos rezultatą. Tačiau tyčia siejama ne su žurnalisto, bet su šaltinio veiksmais ir elgsena naujienų vadybos (tiksliau pirmojo šio proceso etapo – „skatinimo“) metu. Taip pat pabrėžtina, kad būtinas skandalo elementas – jo tapimo naujiena netikėtumas įvykio dalyviams.

Šiuo skandalo aspektu pagal žurnalistų profesinių vertybių tyrimo metu nustatytas manipuliacijos naujienų vadyboje schemas teigtina, jog populiariausios buvo „dėlionės“ ir sukurti „pašnekovų lūpomis“ scenarijai, kai, imituojant objektyvią laikyseną,¹⁸ žurnalistai susitardavo su šaltiniais, pa(si)rinkdavo jiems naudingus pašnekovus ar kalbinamų ko-

¹⁸ Turimi galvoje tik tie atvejai, kai žurnalistai net nesikreipė į prokuratūrą, prašydami patvirtinti ar paneigti turimus faktus, susipažinti su baudžiamosios bylos dokumentais.

mentatorių/ekspertų lūpomis pranešdavo jų įvykių aiškinimą atitinkančias versijas – pavyzdžiui, laisvai kaltinimus išsakantis politikas Artūras Paulauskas, kuris kolektyvinėje visuomenės atmintyje neatsiejamas nuo prokuroro vaidmens. *Objektyvios laikysenos* imitacija atsispindėjo tokiose laidose kaip „Akistata“ (TV3), „Abipus sienos“ (LNK TV), pasitaikė „Lietuvos ryto“ publikacijose. Susiję, tik atviresnio ir labiau emocinio poveikio modeliai („žurnalistas agresyviai kalbina“ ir „spaudžia ašarą“) naudoti „Paskutinės instancijos“ (LNK TV) laidose. Temos konstravimo požymių būta laidose „Dienos tema“ (LRT) ir „Akistata su Lietuva“ (BTV).

Apskritai nacionaliniuose dienraščiuose dirbusiems žurnalistams būdinga kritinė į šaltinių poveikį nukreipta pozicija. Tačiau vaizdo informavimo priemonėse (žinių gavimo procese) naudojami neetiški informacijos rinkimo būdai, o paties pranešimo kokybė, naujienų objektyvumas priklauso nuo (*ati*) tinkamo informacijos apdorojimo. Televizijose dirbę žurnalistai savo auditoriją vertina kaip visiškai nekritiškus informacijos vartotojus, būtent todėl neskatinamas jų pilietinis dalyvavimas, teisinis ir informacinis raštingumas. Šalies periodinės spaudos darbuotojams būdingi glaudūs asmeninio pobūdžio santykiai su informacijos šaltiniais, politikos komunikacijos veikėjais. Galima teigti, jog dėl šios priežasties nacionalinėje žiniasklaidoje vyrauja neformalizuotas naujienų vadybos procesas, dažnai informacija „nutekinama“ ir tai lemia žemą viešosios komunikacijos kultūrą Lietuvoje.

Išvados

Skandalas kyla ne dėl žurnalistų tikslingo profesinio suinteresuotumo ar išankstinio sumanymo (nors jų darbe to pasitaiko), tačiau žiniasklaidos atstovai palaiko ir stimuliuoja skandalo vyksmą, išnaudodami atitinkamas sudėtingos komunikacinės situacijos aplinkybes.

Žurnalistai, rinkdami ir rengdami visuomenei informaciją apie reikšmingus šalies įvykius, vieni pirmųjų sužino apie realiai ar galimai netinkamą politikos veikėjų (valdžios atstovų, pareigūnų, institucijų, kt.) elgesį, veiksmus. Socialiniams pokyčiams išprovokuoti, nuotaikoms pakeisti ir suformuoti įtakos daro stereotipinės nuostatos apie valdžios ir visuomenės santykius; jeigu toliau informacija apie įvykį kuriama vadovaujantis

auditorijai būdingu požiūriu į problematiką, galima išprovokuoti socialinio ir teisinio reglamentavimo pokyčius. Tokių padarinių kils, kai skandalą lydės žiniasklaidos stimuliuojamas socialinių aplinkybių visetas – visuotinis įvykio matomumas; įvykio interpretavimas pagal visuotinai priimtinas ir suprantamas moralės normas, tradicijas, vertybes; įvykio paslaptį, kai reikia atskleisti neva kažką slapta. Tokiu atveju žurnalistų darbas atrodo legitimus, kadangi tampa panašus į tiriamosios žurnalistikos žanrą, kai žiniasklaida atlieka demaskuotojo vaidmenį nepriklausomai nuo teisinės skandalo dalyvio (dalyvių) kaltės ar nekaltumo.

Pedofilijos skandalas, kaip reiškinys, sukėlė moralinę paniką, kuriai įveikti buvo būtinas naujienų ir politinės dienotvarkės sutapimas: iš vienos pusės – reikalavimai politiniam elitui, iš kitos pusės – jo viešas atsakas ir realūs problemos sprendimo būdai. Politinės valdžios atsakas realizuojamas ne vien komunikacijos priemonėmis, bet imantis pagal kompetenciją privalomų veiksmų. Taigi pedofilijos skandalas sukėlė rimtų teisinių ir socialinių pokyčių visuomenėje, lėmusių atitinkamus vidaus politikos sprendimus: teisėsaugos institucijų reformas, vadovų rotaciją, atitinkamų įstatymų pataisų spartesnę priėmimą.

Pedofilijos skandalas Lietuvoje išryškino griežtos ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo tvarkos ir nepilnamečių problemų pateikimo žiniasklaidoje reglamentavimo problemą, į kurią turi atkreipti dėmesį žurnalistų profesinės organizacijos ir įstatymų leidėjas.

Literatūra:

1. BALČYTIENĖ, Auksė (2009). Žiniasklaidos sistemos transformacijos procesai demokratinėje Lietuvoje. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009. 66 p. ISBN 9789955124771.
2. Baudžiamasis kodeksas (2010) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388527&p_query=&p_tr2=>>.
3. Baudžiamoji byla Nr. 23-1-834-08. 22 tomas.
4. Baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390600&p_query=&p_tr2=>>.

5. COHEN, Stanley (2002). *Folk Devils and Moral Panics: the Creation of the Mods and Rockers*. London: Routledge, 2002. ISBN 0-415-26712-9.
6. CRITCHER, Chas. (2005). *Mighty Dread: Journalism and Moral Panics*. Iš *Journalism: Critical Issues*. Ed. by STUART, Allan. New York: Open University Press, 2005. ISBN 0-335-21475-4.
7. MOLOTCH, Harvey, LESTER, Marilyn (1974). News as Purposive Behavior: on the Strategic Use of Routine Events, Accidents, and Scandals. Iš *American Sociological Review*. 1974. Vol. 39, February [interaktyvus]. [101–112 p.] [žr. 2005 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/pss/2094279>>.
8. McNAIR, Brian (1998). *The sociology of journalism*. London: Arnold, 1998. 184 p. ISBN 0340706155.
9. SCHUDSON, Michael (2003). *The sociology of news*. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 2003. 261 p. ISBN 0393975134.
10. THOMPSON, John Brookshire (2000). *Political scandal: power and visibility of media age*. Cambridge: Polity Press, 2000. ISBN 0-7456-2549-5.
11. ULINSKAITĖ, Reda, SLABYTĖ, Lina (2008). Krizinė komunikacija valstybės institucijose ir įstaigose (Šiaulių ligoninės atvejo analizė). Iš *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* [interaktyvus]. 2008, Nr. 1 (10). [Žr. 2010 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:T-n9hhzHxyQJ:www.su.lt/filemanager/download/6194/Ulinskaite%2520Slabyte.pdf+ulinskait%C4%97+kriz-%C4%97&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESi6OUYRbMD66HdWxkvzrb3fNOP8qcEQG4c2kbv40X0rrjJWCjoioUVWRXWChQmboGO-dI_h5tKy86gV-dWGx60-o8M6FCLk4iVjl7czUwG0JHYRrtY6ltk__h2dwQUoXcr4xUq3O&sig=AHIEtbQLpeOsVD2nQEaf-Kv63JPYf349CA>.
12. WILCOX, Dennis L., CAMERON, Glen T., AULT, Philip H., AGEE, Warren K. (2007). *Ryšiai su visuomene: strategija ir taktika*. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2007. 496 p. ISBN 9789986850595.

Anatomy of Scandal: how, why and with what social consequences

Aurelija Juodytė

Summary

Modern media due to convergence of expression induced by information technology are often faced with the problem of production. The pace of news production and increased commercialization of professional values of journalists lead to the political scandals, casual reports of celebrities' private lives, to criminal stories and to exploitation of tabloid trends in investigative journalism. Although it would seem that the public and policy makers have become accustomed to the dominant political culture of blatant, but such scandals sometimes cause serious social consequences both: for political field, and media system. President Rolandas Paksas (2004) and pedophilia (2009–2010) scandals are examples of such cases. Using the theories of news making (Molotch, Lester, 1974) and news management (McNair, 1998, Schudson, 2003; Balčytienė, 2009), also theoretical insights of scandal (Thompson, 2000) and moral panic (Critcher, 2005) conceptions, and the concepts of crisis communication (Wilcox, Cameron, Ault, Agee, 2007) this article deals with pedophilia (2009–2010) scandal coverage, journalists' provisions, their and sources positions. The purpose of the article is to reveal factors of the news production and news management affecting the rising of the scandal, to highlight the positions of sources and journalists during the scandal and to show the media performance.

There are three main conclusions formulated. Reporters in gathering and preparing information to the public about important events in the country are among the first persons to know about actual or potentially offensive behavior or actions of policy makers (government representatives, officials, institutions, etc.). However, the mere receipt of scandalous information and its dissemination is not enough to provoke changes of social and legal framework. Such effects can occur if the scandal is accompanied by the combination of social circumstances stimulated by mass media: a total visibility of the event; the interpretation of the event as violating the generally accepted moral norms, traditions and values; mystery of the event, consisting of one or more items that must be disclosed. This work usually goes to journalists. Their work in these cases is legitimated by heterogenic unambiguous audience, not its individual segments, despite real or potential guilty of the perpetrator. Thus the disclosing

work of media representatives is justified. To sum it up, although the scandals are not targeted or pre-professional interest of the journalists, but the media representatives support and stimulate the scandal, taking the advantages of the difficult crises communication.

Typical sign of the scandal as the phenomenon of mass communication is moral panics caused in the society, which requires the correspondence between media and political agenda on the one side and public response and political action from the elites, on the other side. The public response is realized not only by the means of communication, but is taken in accordance with powers of compulsory actions of political elites. So pedophilia scandal has caused serious legal and social changes in society that led to the appropriate domestic policy decisions: law enforcement reforms, the rotation of heads, the faster adoption of the amendments to laws.

Pedophilia scandal has highlighted the problem of strong pre-trial procedures and publication of data on juvenile problems in the media regulation, which should draw the attention of professional journalists' organizations and the legislature.

Key notions: scandal, moral panics, crisis communication, reputation, policy makers, political communication, news promotion.